

STEFAN EMKJÆR: Stikkerdrab. Modstandsbevægelsernes likvidering af danskere under besættelsen. Aschehoug, København 2000, 224 s. ill., 249 kr.

Stikkerlikvideringerne under besættelsen, eller modstandsbevægelsernes stikkerdrab, som de kaldes i denne bog, er et emne, der længe har trængt til en grundig undersøgelse. Det var et af hovedemnerne for den såkaldte modbevægelses kritik i de første år efter besættelsen af modstandsbevægelsens metoder, og det har ved en række lejligheder siden været omstridt både på den generelle plan og i forbindelse med forsøg på rehabilitering af ofre for likvideringerne.

Det har først og fremmest været Frode Jakobsen, der i en meget lang årrække har blokeret for nærmere undersøgelser og en dybere debat. I sin meget bevidste forvaltning af modstandsbevægelsens eftermæle hævdede han, at de mange likvideringer skulle betragtes som nødværge i forbindelse med modstandsbevægelsens indsats under besættelsen, der kunne sidestilles med krigsførelse. Af hensyn til likvidatorerne ville det derfor ikke være rimeligt at underkaste likvideringerne en nærmere politimæssig undersøgelse eller en retslig vurdering. En historisk undersøgelse og vurdering er derfor i dag så meget mere påtrængende.

Stefan Emkjærs (SE) bog er et bearbejdet kandidatspeciale fra Aarhus Universitet. Muligheden for at løse opgaven dækkende er åbenlyst afhængig af et tilstrækkeligt kildegrundlag, og her har SE haft problemer. SE har kunnet anvende Frode Jakobsens privatarkiv og ministerarkiv (Ministeriet for særlige anliggender), og fra Justitsministeriet en række lister over likvideringer. Til gengæld har der ikke været adgang til politisager fra en særlig politigruppe til undersøgelse af visse stikkerlikvideringer, som reelt stod til ansvar over for Frode Jakobsen også efter hans ministertid, og heller ikke til andre akter i Justitsministeriets regi. Til at beskrive omstændighederne omkring en række likvideringer har SE i stedet udnyttet erindringslitteraturen samt i mindre omfang beretninger og papirer fra en række privatarkiver. SE kan med dette materiale nå et stykke vej i sin undersøgelse, men der resterer mange punkter, hvor problemstillingen ikke kan anses for at være tilfredsstillende belyst, og vi står derfor næppe med den definitive undersøgelse af stikkerlikvideringerne.

Bogen har på trods heraf nået frem til nogle hovedresultater, der må forventes at stå rimelig fast. Antallet af stikkerlikvideringer har været omstridt, og SE kan med betydelig sikkerhed fastsætte det til godt 400, som fandt sted i perioden fra maj 1943 til maj 1945. Langt det største antal sker i besættelsens sidste måneder, heraf over 100 i april 1945, og et par stykker endda i dagene efter den 5. maj 1945. Hvis de officielle forklaringer på likvideringerne, at de kun fandt sted som nødværge, holdt stik, ville tyngdepunktet utvivlsomt have ligget tidligere.

Det store flertal af likvideringer kan på dette materiale ikke undersøges til bunds, men SE når dog tæt på et så stort antal, at det er klart, at stikkerbegrebet blev anvendt meget bredt. Mange likvideringer blev antagelig gennemført på et forholdsvis løst grundlag, og med en meget utilstrækkelig undersøgelse af den likvideredes forhold. I en redegørelse fra Frode Jakobsen efter besættelsen blev det indrømmet, at der forelå ni egentligt fejllikviderede. SE kan sandsynliggøre, at antallet af likviderede på et tyndt grundlag antagelig er væsentlig større, og at kun et mindretal af de 400 faldt ind under den stikkerdefinition, der anvendtes under og efter besættelsen. Frode Jakobsen og andre ledende modstandsfolk har hævdet, at likvideringerne kun gennemførtes efter grundig

undersøgelse og med i det mindste accept af nærmeste overordnede leder. Det kan med sikkerhed fastslås, at dette ikke holdt stik. Undersøgelserne var ofte lemfældige eller fandt ikke sted, i nogle tilfælde skete et kort forhør, og beslutningerne om likvidering skete i de fleste tilfælde på gruppeplan eller andet meget lokalt plan.

I betragtning af de stærke personlige følelser, der kan være blandt overlevende likvidatorer og efterladt familie til de likviderede og det usikre og ufuldstændige materiale, burde det være naturligt med en vis tilbageholdenhed omkring stillingtagen til enkeltsager, og at de nødvendige forbehold fremstod tydeligt ved vurderinger af generelle forhold. Det er desværre ikke tilfældet, hvad et par eksempler kan tydeliggøre: »Ministeriet for særlige Anliggender og Frode Jakobsen .. (bar) i høj grad ansvaret for disse selvmord (blandt likvidatorer efter besættelsen) (s. 90)« og Frode Jakobsen karakteriseres senere som »en edderkop«. En tidligere straffet modstandsmand indberetter en likvidering »til sin gruppefører, der selv var anløben« (s. 50), og om modterroren som fx clearingdrab siges, at »selve terroren var dog altså initieret af de danske modstandsbevægelser« (s. 135).

Fremstillingen er heller ikke uden misforståelser og unøjagtigheder. Modstandsbevægelsens lokale organer benævnes således »lokalkomiteer«, også i flere tilfælde, hvor det er klart, at det ikke er Frihedsrådets lokalkomiteer, der er tale om, men byledelse/afsnits- eller distriktsledelse. Konkrete likvideringer anføres som beordret af SOE og DKP's centralkomite. At de som samlede organer skulle have stået for sådanne ordrer er helt usandsynligt; og s. 48 anføres, at en af besættelsestidens hyppigst beskrevne likvideringer begrundes med, at den pågældende var kendt som nazist, når det i likvidatorens citerede rapport udtrykkeligt anføres, at det ikke var kendt af likvidatoren på det tidspunkt.

Stefan Emkjær driver sine pointer hjem med brug af mange adjektiver og gentagelser, og der gives ikke læseren mange chancer for selv at forholde sig til stoffet eller til andre udlægninger end forfatterens. De mange svagheder i fremstillingsform, udnyttelse af kildematerialet og nøjagtighed kan derfor let komme til at skygge for den ekstra viden, der faktisk er indhentet om besættelsens likvideringer. Det ville være ærgerligt, hvis det skete.

Palle Roslyng-Jensen

CHRISTIAN JENSEN, THOMAS KRISTIANSEN OG KARL ERIK NIELSEN: Krigens købmænd. Det hemmelige opgør med Riffelsyndikatet, A.P. Møller, Novo og den øvrige storindustri efter Anden Verdenskrig, København, Gyldendal 2000, 323 sider.

På omslaget ser tre alvorlige, unge mænd mig i møde. Alle født på betydelig afstand af besættelsen og alle journalister. I november og december 1999 begik de en artikelserie af de sjældne, meget sjældne. Mest, naturligvis, fordi de havde held til at få den i Danmark så sagnomspundne A.P. Møller-koncern med Mærsk Mc-Kinney Møller bag roret til sammen med den af ham dominerede Danske Bank at miste besiddelsen og sælge sine aktier i Berlingske Tidende. Bedre reklame for en bog gives vel ikke.

Men artikelserien var også sjælden i en anden forstand. Det sker ikke ofte, at journalister får lov til og har den fornødne vilje til at bore sig fast i et emne så længe, som tilfældet var her. Og de fik så vidt vides også kun lov til det efter en